

Роль обізнаних осіб у виявленні ознак і документуванні господарських кримінальних правопорушень

Віталій Усатий *

* Канд. юрид. наук, докторант ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Харків, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-3325-4530>, e-mail: usatii.v.o@gmail.com

DOI: 10.32353/khrife.3.2025.08 УДК 343.985(477)

Надійшло 15.08.2025 / Рецензовано 26.08.2025 / Прийнято до друку 24.09.2025 /
Доступно онлайн 30.09.2025

Мета статті — з'ясувати роль, місце й функції обізнаних осіб у виявленні ознак господарських кримінальних правопорушень і їх документуванні (процесуальному фіксуванні). Методологічне підґрунтя дослідження — загальнонаукові та спеціальні юридичні методи, зокрема діалектичний, системно-структурний, функціональний, юридико-догматичний і інтерпретаційний. Ці методи дали змогу комплексно висвітлити правове регулювання та практичне значення застосування спеціальних знань у кримінальному провадженні. З'ясовано, що ефективне й об'єктивне розслідування зазначених вище правопорушень неможливе без застосування спеціальних знань, які виходять за межі традиційної правничої компетенції. Складність господарських операцій, багаторівневість фінансових процесів і їхня схожість з легальною діяльністю обумовлюють необхідність залучення економістів, аудиторів, бухгалтерів та IT-фахівців. Розкрито значення спеціалістів у різних процесуальних і непроцесуальних формах діяльності: від консультування та попередніх досліджень до участі в обшуках, оглядах, допитах і тимчасовому доступі до документів. Висвітлено їхню роль у виявленні прихованих схем ухилення від сплати податків, незаконного відшкодування ПДВ, фіктивного банкрутства й інших способів заволодіння активами. Особливу увагу приділено аналізу матеріалів ревізій, перевірок та аудиту як джерел доказової інформації, а також дискусійним питанням правового статусу аудиторів і ревізорів у кримінальному провадженні. Узагальнено, що виявлення ознак госпо-

дарських кримінальних правопорушень є комплексним етапом криміналістичної методики їх розслідування, який потребує інтегрування спеціальних знань і слідчих (розшукових) дій. Констатовано, що участь спеціаліста забезпечує належний рівень доказової бази, мінімізує ризик втрати інформації та підвищує ефективність кримінального провадження.

Ключові слова: спеціальні знання; спеціаліст; господарські кримінальні правопорушення; документування ознак злочину; ревізія; аудит; доказування.

Постановка наукової проблеми

Справедливе й об'єктивне правосуддя неможливе без застосування спеціальних знань, які перебувають за межами професійної компетенції представників органів судової влади та сторін справи. Потреба в застосуванні таких знань виникає у будь-якій категорії справ (цивільних, господарських, адміністративних, кримінальних та ін.). У такому разі процесуальні норми цивільного й господарського права передбачають можливість інтегрування до судового процесу експертів, спеціалістів, перекладачів, педагогів або інших осіб, що мають необхідні спеціальні знання. Як слушно зазначають науковці, потреба в залученні таких фахівців виникає тоді, коли сторони процесу не мають власних ресурсів, компетенцій, технічних засобів або методів для належного дослідження об'єкта, а також коли для виявлення, фіксування, аналізування та інтерпретування інформації навички практичного застосування таких спеціальних знань або відсутні, або їх недостатньо¹.

Залучення обізнаних осіб дає змогу ефективно ідентифікувати релевантні факти, викривати приховані взаємо-

зв'язки та специфічні характеристики досліджуваних об'єктів, а також виконувати інші завдання, без яких неможливе повне й об'єктивне з'ясування обставин справи. Особливу роль носії спеціальних знань відіграють також у виявленні ознак кримінальної протиправної діяльності, що зазвичай відбувається під час судового розгляду господарських справ, провадження оперативно-розшукової діяльності, розслідування кримінальних правопорушень тощо. Ураховуючи це, актуальним і своєчасним убачаємо дослідження ролі й функцій обізнаних осіб у виявленні ознак кримінальної діяльності, пов'язаної з учиненням кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності.

Мета статті

З'ясувати роль, місце й функції обізнаних осіб у виявленні ознак і документуванні (процесуальному фіксуванні) господарських кримінальних правопорушень.

Методи дослідження

Методологічна основа дослідження — загальнонаукові, спеціально-юридичні

---

1 Фесюнін В., Курдес Е., Свиридова Л. Поняття спеціальних знань і межі їх застосування у цивільному та господарському процесі. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2020. Вип. 21. С. 218—219. DOI: 10.32353/khrife.1.2020_14 (дата звернення: 17.07.2025).

та філософські методи пізнання, застосування яких забезпечило системне й комплексне висвітлення зазначеної проблематики.

Діалектичний метод дав змогу простежити розвиток правового регулювання застосування спеціальних знань у кримінальному провадженні й виявити взаємозв'язок між удосконаленням процесуального законодавства та потребами практики у протидії господарським злочинам.

Системно-структурний підхід сприяв аналізу ролі та функцій спеціаліста, розкриттю взаємозв'язку між можливостями та роллю спеціаліста у виявленні ознак господарських кримінальних правопорушень.

Системно-функціональний метод забезпечив з'ясування практичного значення різних форм застосування спеціальних знань (консультаційних, ревізійних та інших) у кримінальних провадженнях, спрямованих на документування ознак злочинної діяльності в господарській сфері.

Методи формальної логіки (аналіз, синтез, індукція, дедукція, аналогія, моделювання) стали в пригоді для побудови логічних аргументів щодо необхідності залучення спеціалістів, а також

для класифікації форм і напрямів їх участі у слідчих (розшукових) та інших процесуальних діях.

Юридико-догматичний метод допоміг проаналізувати положення кримінального процесуального законодавства України й інших актів, що визначають процесуальний статус обізнаних осіб, їхні повноваження та обмеження.

Інтерпретаційний (тлумачний) метод дав змогу з'ясувати зміст правових норм щодо процесуальних і непроцесуальних форм залучення спеціалістів та оцінити їх практичне застосування у судовій практиці.

Аналіз основних досліджень і публікацій

Науковці ретельно й докладно аналізували особливості застосування спеціальних знань у цивільному, господарському, кримінальному судочинстві. На рівні монографічних досліджень специфіку застосування спеціальних знань у кримінальному процесі (зокрема, під час доказування у справах про кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності) вивчали І. Губанова ², В. Діденко ³, Н. Дондик ⁴, І. Петрова ⁵, І. Пиріг ⁶, Е. Сімакова

- 2 Губанова І. В. Теоретичні та загально-методичні положення судової економічної експертизи фінансово-господарської діяльності підприємств : дис. ... д-ра філос. в галузі права. Харків, 2025. 358 с. URL: <https://drive.google.com/file/d/1Y2WmdhFjRx-FGO1s1J68jdWM4smS-Sk-b/view> (дата звернення: 17.07.2025).
- 3 Діденко В. Л. Використання спеціальних знань при розслідуванні кримінальних правопорушень у бюджетній сфері : дис. ... канд. юрид. наук. Дніпро, 2024. 238 с. URL: https://dduvs.edu.ua/wp-content/uploads/files/Structure/science/rada/new_d0872702/2024/1/1/d.pdf (дата звернення: 17.07.2025).
- 4 Дондик Н. Я. Використання спеціальних бухгалтерських знань при розслідуванні економічних злочинів : дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2006. 208 с.
- 5 Петрова І. А. Теоретико-правові та організаційно-методологічні засади регулювання судово-товарознавчих експертиз споживчих товарів : дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2012. 541 с. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0512U000231> (дата звернення: 17.07.2025).
- 6 Пиріг І. В. Теоретико-прикладні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування : монографія. Дніпропетровськ, 2015. 368 с. URL: <https://dduvs.edu.ua/wp-content/uploads/files/Structure/library/student/monogr.pdf> (дата звернення: 17.07.2025).

Єфремян ⁷, О. Шевченко ⁸ О. Шрамко ⁹, М. Щербаковський ¹⁰ та ін. Дослідники зосереджували увагу переважно на розв'язанні завдань, пов'язаних із визначенням правових та організаційних засад залучення експерта до кримінального провадження, з'ясовували особливості реалізації в судово-експертній діяльності методологічних засад проведення кваліфікованих експертних досліджень.

Окремі аспекти діяльності спеціалістів у кримінальному провадженні (зокрема, за господарськими кримі-

нальними правопорушеннями) розкрито у працях В. Жукової ¹¹, С. Євдокіменко ¹², С. Кривуна ¹³, Д. Куриленка ¹⁴, І. Петрової ¹⁵, С. Тюленева ¹⁶, С. Трача ¹⁷ та ін. Попри вагомий внесок учених, проблеми місця, ролі, компетенції і функцій спеціалістів та експертів у виявленні й документуванні ознак кримінальної протиправної діяльності у сфері господарської діяльності поки остаточно не розв'язано. Саме тому це специфічне завдання потребує відповідного наукового осмислення.

- 7 Сімакова-Єфремян Е. Б. Теоретико-правові та методологічні засади комплексних судово-експертних досліджень : дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2017. 392 с. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0517U000760> (дата звернення: 17.07.2025).
- 8 Шевченко О. В. Використання спеціальних товарознавчих знань під час досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 317 с. URL: <https://elar.navs.edu.ua/jspui/handle/123456789/1934> (дата звернення: 17.07.2025).
- 9 Шрамко О. М. Використання спеціальних знань під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень : дис. ... д-ра філос. в галузі права. Київ, 2021. 269 с. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0821U102258> (дата звернення: 17.07.2025).
- 10 Щербаковський М. Г. Теоретико-методологічні та праксеологічні засади судових експертиз у кримінальному процесі : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2016. 42 с. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/2582> (дата звернення: 17.07.2025).
- 11 Жукова В. І. Залучення обізнаних осіб для визначення розміру матеріальних збитків у кримінальному провадженні. *Право і суспільство*. 2022. № 6. С. 230—238. DOI: 10.32842/2078-3736/2022.6.35 (дата звернення: 17.07.2025).
- 12 Євдокіменко С. В. Форми використання спеціальних економічних знань у кримінальному провадженні та судочинстві. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2016. Вип. 2. С. 372—384. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vchfo_2016_2_39 (дата звернення: 17.07.2025).
- 13 Кривун С. І. Використання спеціальних знань під час розслідування нецільового використання бюджетних коштів : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2025. 193 с. URL: <https://surl.li/sbkbss> (дата звернення: 01.08.2025).
- 14 Куриленко Д. В. Інститут обізнаних осіб у змагальному кримінальному провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2017. 16 с. URL: <https://surl.li/gocgom> (дата звернення: 01.08.2025).
- 15 Петрова І. А. Зазнач. твір. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0512U000231> (дата звернення: 17.07.2025).
- 16 Тюленев С. А. Можливості почеркознавчої експертизи у розслідуванні рейдерства. *Вісник Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України*. 2023. Вип. 14. С. 29—41. DOI: 10.32782/2522-9656/2024-14-3 (дата звернення: 05.08.2025) ; Його ж. Призначення судових експертиз під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із рейдерством. *Право і безпека*. 2024. № 1 (92). С. 112—122. DOI: 10.32631/pb.2024.1.10 (дата звернення: 05.08.2025).
- 17 Трач С. С. Криміналістична методика розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності в Україні : монографія. Одеса, 2023. 450 с.

Викладення основного матеріалу дослідження

У кримінальному провадженні щодо кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності залучення спеціаліста набуває особливого значення, оскільки саме ця категорія правопорушень відзначається високим рівнем складності, наявністю великої кількості документальних джерел і необхідністю глибокого розуміння економічних, фінансових та технічних процесів. Виявлення ознак кримінальних правопорушень такого типу часто неможливе без застосування спеціальних знань, що виходять за межі знань правничих. Саме браком спеціальних знань у сфері економіки, господарських операцій тощо можна пояснити латентність кримінальних правопорушень у цій сфері.

Ефективність розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності значною мірою залежить від своєчасного початку кримінального провадження та повного й об'єктивного дослідження вихідної інформації. На початковому етапі закладають фундамент для з'ясування обставин учинення кримінального правопорушення, ідентифікації причетних до нього осіб і формування належної доказової бази. Саме цей етап значно впливає на правильність кваліфікації кримінального правопорушення та вибір основних напрямів досудового слідства.

Одним із важливих етапів виявлення ознак кримінального правопорушення є ідентифікація його ознак, що передбачає визначення осіб, предметів або явищ, які становлять інтерес для досудового слідства, за допомогою визначення їх групової належності або тотож-

ності на підставі заздалегідь відомих властивостей і характеристик¹⁸. Складність виявлення ознак господарських кримінальних правопорушень полягає в тому, що порушення, які є об'єктивним боком складів злочинів і кримінальних проступків, часто маскують під законні економічні операції, укладення господарських угод, фінансові транзакції тощо. Для їх ідентифікації необхідно поєднувати правове, фінансово-економічне та криміналістичне оцінювання фактів, аналізувати бухгалтерську звітність, банківські операції, договори, корпоративні рішення. Це завдання покладають на залучених спеціалістів.

Виявлення ознак протиправних дій потребує:

- застосування можливостей оперативно-розшукових і слідчих (розшукових) дій (отримання документів, контроль за фінансовими потоками, допити службових осіб тощо);
- залучення спеціалістів у сфері економіки, аудиту, фінансів, ІТ, здатних виявити суперечності у звітності, фіктивні правочини або нетипові фінансові схеми;
- застосування методів документальної перевірки й економічного аналізу (арифметичної, нормативної, логічної, зустрічної перевірки, аналізування руху коштів і реальності господарських операцій).

Аналіз слідчої та судової практики свідчить, що джерелами інформації про господарські кримінальні правопорушення найчастіше є:

- заяви й повідомлення потерпілих осіб, контрагентів, працівників підприємств;

18 Шаповалов О. О. Виявлення ознак злочинів у процесі досудового розслідування. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 1 (13). С. 104. URI: <https://elar.navs.edu.ua/jspui/handle/123456789/2685> (дата звернення: 10.08.2025).

- матеріали податкових, митних і фінансових перевірок;
- банківська та бухгалтерська документація;
- публікації в медіа або журналістські розслідування;
- результати оперативних перевірок, ревізій, аудиту або моніторингу державних реєстрів.

Саме в їх дослідженні й оцінюванні беруть участь залучені спеціалісти.

Особливістю початкового етапу є те, що ознаки правопорушення складно відокремити від звичайних господарських ризиків або порушень господарського, адміністративного, цивільного законодавства. Важливо чітко розмежовувати цивільно-правові спори, господарські делікти та кримінально карані діяння. Це потребує від слідчих, детективів і прокурорів залучення спеціалістів для надання кваліфікованих висновків уже на стадії збирання первинної інформації.

До початку кримінального провадження залучений спеціаліст може брати участь в огляді місця події, надавати консультаційну допомогу, а також проводити ревізію або перевірку. Саме таких заходів можна вжити до внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі — *ЕРДР*) без порушення приписів Кримінального процесуального кодексу України ¹⁹ (далі — *КПК України*).

Виявлення ознак кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності — комплексний процес, який містить отримання, аналізування та

документування первинної інформації про протиправні дії суб'єктів господарювання. Його зміст полягає у визначенні як загальних тенденцій і схем злочинної діяльності, так і конкретних фактів прикриття незаконних операцій. Саме тому сутність цього етапу передусім полягає ще й в інтегруванні даних з різних інформаційних ресурсів і реєстрів у кримінальне провадження. Важливу роль у цьому процесі відіграють дані про фінансові операції, відомості митних органів про експортно-імпортні транзакції, органів Державної прикордонної служби — про переміщення осіб і транспорту через державний кордон, Міністерства внутрішніх справ України й Національної поліції України — про зареєстровані транспортні засоби або незаконне виготовлення печаток і штампів, Міністерства юстиції України — про факти реєстрації або ліквідації юридичних осіб тощо. Сукупність цих відомостей дає змогу сформулювати початкове уявлення про характер і масштаб злочинної діяльності ²⁰.

Важливим завданням є аналіз діяльності суб'єктів господарювання. Для цього досліджують інформацію про засновників і керівників підприємств, їхніх афілійованих осіб, факти одночасного керівництва кількома суб'єктами господарювання, відсутність звітності або задекларовану збитковість, банкрутство підприємств, а також дані про податкові декларації, розрахункові рахунки та свідоцтва платників податку на додану вартість. Окреме значення має фіксування джерел інформації про осіб, причетних до злочинної діяльності,

19 Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 12.08.2025).

20 Петросян В. Г. Криміналістичне та оперативно-розшукове забезпечення виявлення злочинів, вчинених суб'єктами господарювання з ознаками фіктивності : дис. ... канд. юрид. наук. Ірпінь, 2012. 221 с. URL: https://uacademic.info/ua/document/0412U000565#google_vignette (дата звернення: 12.08.2025).

і документування фактів незаконного відшкодування ПДВ, легалізації коштів тощо. Фіксування відомостей про грошові потоки, угоди, операції з майном дає змогу виявити як окремих виконавців, так і організаторів господарських злочинних схем.

Ознаки господарських злочинів виявляють також завдяки проведенню організаційно-тактичних заходів, спрямованих на формування належної доказової бази: координації дій між підрозділами Служби безпеки, Національного антикорупційного бюро, Бюро економічної безпеки України й інших контрольних органів. Спільна діяльність дає змогу реалізовувати оперативно-тактичні комбінації, виявляти документи, що підтверджують незаконну реєстрацію підприємств, виконані фінансові операції або переведення коштів у готівку.

Важливим напрямом також є профілактика, що полягає в удосконаленні законодавчих і процедурних механізмів державної реєстрації суб'єктів господарювання, усуненні корупційних ризиків, забороні заснування підприємств особами, раніше задіяними в незаконних схемах. Це створює передумови для мінімізації господарських кримінальних правопорушень. Виконанню цього завдання також можуть сприяти залучені до досудового розслідування носії спеціальних знань. Сутність виявлення ознак господарських кримінальних правопорушень полягає в поєднанні збірно-аналітичної, організаційно-тактичної та профілактичної діяльності, що забезпечує формування доказової бази та створює умови для подальшого ефективного розслідування. Розгляньмо кожний напрям такої діяльності докладніше.

Отримання матеріалів ревізій і перевірок у кримінальному провадженні має провідне значення для формування доказової бази й може відбуватися як до внесення відомостей до ЄРДР, так і після цього. На етапі, що передує офіційному початку розслідування, первинні документи потрапляють до правоохоронних органів у кількох формах. Насамперед це результати планових або позапланових відомчих контрольних заходів, які здійснюються у межах адміністративно-господарської діяльності. Якщо під час таких перевірок визначено факти порушень, що мають ознаки злочину або корупційних діянь, матеріали невідкладно передають правоохоронцям: ці матеріали набувають статусу сигналу до початку кримінального провадження. Підставою для передавання матеріалів можуть бути також заяви юридичних осіб, інтересам яких завдано шкоди, або рапорти уповноважених осіб оперативних підрозділів, що ініціювали ревізії з метою перевірки здобутої оперативної інформації. У такому разі спеціалісти контрольно-ревізійних органів фактично виконують роль носіїв спеціальних знань, результати яких стають першоджерелом для перевірки кримінально-релевантних фактів.

Інша ситуація складається після початку досудового розслідування. У цей період ревізію може призначити суд на клопотання сторони обвинувачення або захисту. Найчастіше це зумовлено необхідністю з'ясувати обставини систематичного розкрадання матеріальних цінностей або фінансових ресурсів на підприємствах, з якими пов'язаний підозрюваний. Окрім того, результати проведених раніше ревізій може витребувати слідчий або прокурор на підставі ст. 93 КПК України²¹, якщо їх результати не долуче-

21 Кримінальний процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 12.08.2025).

но до матеріалів справи. Захист своєю чергою також має право отримати й надати слідчому або суду такі документи.

Правовий статус ревізорів спричиняє дискусії науковців-юристів. Оскільки КПК України не визнає їх самостійними процесуальними фігурами, вони не мають закріплених прав та обов'язків у кримінальному провадженні. Водночас практика свідчить, що їхня участь у проведенні перевірок набуває процесуального значення, оскільки саме від повноти й об'єктивності складених ними актів залежать подальші процесуальні рішення. Нерідко ревізорів після передавання матеріалів викликають на допити як свідків з метою оцінити їхні компетентність, неупередженість і достовірність наданої ними інформації. Це особливо важливо у випадках, коли перевірку здійснювала особа, що перебуває в певній залежності від суб'єкта господарювання, якого перевіряють.

Щодо співвідношення ревізії та аудиту, то, на відміну від ревізора, аудитор є незалежним фахівцем, який діє на підставі Закону України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність»²² і стандартів професійних об'єднань. Його висновки мають комерційний характер і формуються в межах договірних відносин із клієнтом. Закон не покладає на аудитора обов'язку повідомляти правоохоронні органи про виявлені ознаки кримінального правопорушення, натомість передбачає професійний обов'язок зберігати комерційну таємницю. Така законодавча позиція, як слушно зауважує Д. Куриленко, фактично наділяє аудиторів «іммунітетом» щодо передавання матеріалів про кримінальні правопорушення, що супере-

чить принципу рівності перед законом і знижує ефективність протидії економічній злочинності²³.

Отже, ревізії та перевірки є важливим джерелом доказової інформації як на етапі ініціювання кримінального провадження, так і під час його здійснення. Їхнє ефективне застосування залежить не лише від нормативного регулювання, а й від залучення фахівців, спроможних надати компетентні висновки, що відповідають вимогам законності, об'єктивності та неупередженості.

Узагальнюючи роль спеціаліста, слід зауважити, що вона полягає передусім у правильній ідентифікації порушень у сфері господарських операцій, аналізі бухгалтерських і фінансових документів, банківських операцій, податкової звітності, контрактів і первинних облікових даних. Він допомагає слідчому з'ясувати причиново-наслідкові зв'язки між господарськими діями й можливими протиправними наслідками, виокремити типові схеми ухилення від сплати податків, заволодіння майном суб'єктів господарювання, доведення до банкрутства тощо.

Не менш важливою є функція спеціаліста у документуванні виявлених порушень. Застосовуючи сучасні технічні засоби — цифрове фото- та відеофіксування, комп'ютерні програми для опрацювання даних, системи електронного документообігу, — він забезпечує належну процесуальну форму закріплення доказової інформації. Це унеможливорює спотворення або втрату відомостей і створює умови для їх подальшої експертної перевірки.

Окрім того, спеціаліст часто сприяє налагодженню взаємодії між слідчим

22 Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність : Закон України від 21.12.2017 р. № 2258-VIII (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2258-19#Text> (дата звернення: 12.08.2025).

23 Куриленко Д. В. Зазнач. твір. URL: <https://surl.li/gocgom> (дата звернення: 01.08.2025).

та експертом. Він формулює попередні висновки про характер і значення виявлених ознак кримінального правопорушення, що дає змогу чіткіше окреслити завдання для експертизи, отже — підвищити її результативність. Саме його діяльність покликана забезпечити системність і послідовність у фіксуванні доказів, а також створити підґрунтя для подальшого процесу доказування в суді.

На початкових стадіях розслідування господарських кримінальних правопорушень слідчий стикається з необхідністю звернутися до спеціальних знань, без яких неможливо оцінити характер господарських процесів і зрозуміти специфіку економічних категорій, фінансових механізмів або системи обліку. Саме в цей момент особливо відчутна й важлива роль спеціаліста-консультанта, який пояснює термінологію, розкриває сутність економічних операцій, допомагає з'ясувати порядок ведення бухгалтерського й податкового обліку, формування звітності й руху товарно-матеріальних цінностей. Завдяки цьому слідчий отримує змогу своєчасно виявити відхилення у фінансово-господарській діяльності підприємства та правильно оцінити їх юридичне значення²⁴.

Знання економіста допомагають слідчому орієнтуватися у великій кількості фінансових і бухгалтерських матеріалів, виокремлювати документи, що відображають як легальну діяльність підприємства, так і сліди злочинної поведінки або спроби приховати її. У банківській сфері предметом консультацій спеціаліста можуть стати питання визначення належності документів до певних фінансово-кредитних операцій,

особливостей руху документів у кредитних установах, правил їх зберігання і процедур доступу до них, а також можливостей застосування технічних засобів під час виготовлення або отримання відповідних матеріалів.

Не менш важливою є допомога спеціаліста у сфері бухгалтерського обліку. Ідеться про пояснення механізмів руху грошових коштів, порядку їх документального відображення, складання бухгалтерської звітності, застосування нормативних актів у сфері обліку й оподаткування, а також формулювання питань для допиту осіб, які відповідають за ведення фінансової документації²⁵.

В умовах цифровізації господарської діяльності дедалі більшого значення набувають спеціальні знання в галузі комп'ютерних технологій. Під час огляду та вилучення інформації з комп'ютерної техніки спеціаліст допомагає ідентифікувати статус і призначення носіїв інформації, визначити ознаки їх модифікації або несанкціонованого втручання, а також знайти й зафіксувати електронні докази. Неправильні дії з боку слідчого без участі спеціаліста можуть призвести до втрати або знищення важливої інформації. Саме тому участь фахівця у сфері ІТ-технологій за таких дій є обов'язковою.

Отже, роль спеціаліста у розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності виходить за межі технічної допомоги. Його участь забезпечує ефективність і цілісність процесу доказування: від виявлення перших ознак економічних порушень до документування складних фінансових схем. Він є посередником між складною економічною реальністю

---

24 Дікань Л. В., Понікаров В. Д., Кожушко О. В. Судово-економічна експертиза : навч. посіб. Харків, 2014. 432 с. URL: <https://surl.li/wwikik> (дата звернення: 10.08.2025).

25 Євдокіменко С. В. Зазнач. твір. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vchfo_2016_2_39 (дата звернення: 17.07.2025).

та запитамі сторони обвинувачення, забезпечуючи належний рівень фаховості й обґрунтованості ухвалених процесуальних рішень.

Визначаючи роль спеціалістів у діяльності з виявлення та документування ознак господарських кримінальних правопорушень, слід також зазначити, що огляд у справах про кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності здебільшого стосується аналізування установчих, фінансових і бухгалтерських документів. Спеціаліст здатен виявити приховані ознаки підроблення, завищення вартості робіт або послуг, штучного створення заборгованості тощо. Він застосовує спеціальні знання та технічні засоби для виявлення підчисток, підробок, невідповідностей між первинними і зведеними документами. У результаті документи з формальних паперів перетворюються на вагомі джерела доказової інформації, які підтверджують або спростовують господарські операції²⁶.

Обшук у провадженнях щодо кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності передбачає пошук документів, чернеток записів, електронних носіїв інформації, які підтверджують факти незаконних фінансових операцій, зловживань або підробок. Спеціаліст-бухгалтер або економіст допомагає одразу виокремити документи, які мають суттєве значення для справи (фіктивні договори, рахунки-фактури, акти виконаних робіт, документи про рух коштів). Своєю чергою ІТ-спеціаліст забезпечує коректне вилучення електронних баз даних, бухгалтерських програм і комп'ютерної техніки без ри-

зику втрати або пошкодження інформації. Завдяки їх участі обшук перетворюється на цілеспрямований процес пошуку доказів з урахуванням специфіки господарських операцій²⁷.

Важлива роль спеціаліста і під час допиту підозрюваних, свідків або представників суб'єктів господарювання. Він допомагає слідчому правильно сформулювати питання у сфері бухгалтерського або податкового обліку, звертає увагу на термінологічні тонкощі, здатні вплинути на перебіг слідчої (розшукової) дії. Окрім того, спеціаліст може визначити, які документи або схеми варто пред'явити допитуваному для уточнення його показань.

Отже, залучення спеціаліста дає змогу:

- швидко ідентифікувати документи з доказовим значенням і виокремити другорядні;
- оцінити зміст вилучених матеріалів на предмет відповідності фінансовим або господарським правилам;
- виявити схеми ухилення або маніпуляцій, які могли б залишитися непоміченими без спеціальних знань;
- забезпечити належне документування доказів, що важливо для подальшого експертного оцінювання та судового розгляду.

Наприклад, у разі незаконного виведення капіталу або відмивання доходів спеціаліст-економіст може звернути увагу слідчого й детектива на нетипові фінансові транзакції, рух коштів між пов'язаними компаніями або фіктивні договори. У корпоративних спорах

26 Опанасенко Н. О. Криміналістична характеристика та основні положення розслідування шахрайства, вчиненого організованими злочинними групами у сфері житлового будівництва : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2018. 253 с. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0419U000090> (дата звернення: 10.08.2025).

27 Кривун С. І. Знач. твір. URL: <https://surl.li/sbkbs> (дата звернення: 01.08.2025).

він може з'ясувати, які саме рішення органи управління підприємства приймали з порушенням закону, унаслідок чого ці рішення стали підґрунтям для подальшої реалізації злочинного умислу. У справах, пов'язаних із застосуванням бухгалтерських систем, спеціаліст з ІТ допомагає отримати й зафіксувати електронні докази з хмарних сервісів або локальних серверів.

Участь спеціаліста у тимчасовому доступі має також профілактичне значення: його присутність підвищує якість збирання доказів і зменшує ризик оскарження результатів такого доступу в суді через процесуальні порушення. Він також сприяє більш швидкому прийняттю процесуальних рішень, оскільки слідчий отримує професійну допомогу вже на початковому етапі, а не лише після проведення судової експертизи. Отже, спеціаліст — обов'язковий учасник цього процесу. Його функції виходять за межі технічної допомоги й набувають стратегічного значення для успішного викриття злочинних схем у сфері господарської діяльності. Саме його професійні знання забезпечують ефективність тимчасового доступу як інструмента доказування, що гарантує повноту й об'єктивність розслідування.

Висновки

У правозастосовній практиці значну роль відіграють процесуальні й непроцесуальні форми застосування спеціальних знань. Ідеться про консультаційну діяльність спеціалістів (загального або цільового характеру), науково-технічну та контрольно-аналітичну допомогу, а також попередні дослідження окремих об'єктів, що дають змогу сформувати правильну тактику слідчих (розшукових) дій. Завдяки таким формам взаємодії спеціаліст може сприяти ви-

явленню ознак кримінальних правопорушень, попередити про потенційні схеми вчинення кримінальних правопорушень, допомогти визначити, які документи є найважливішими для подальшого використання у процесі доказування.

Роль спеціаліста у кримінальних провадженнях щодо господарських злочинів виходить далеко за межі технічної допомоги. Він не лише забезпечує збирання і дослідження доказів, а й сприяє формуванню слідчих версій, оптимізації тактики досудового розслідування та підвищенню його доказової ефективності. Участь спеціаліста є своєрідним містком між складними економічними процесами та їх юридичним оцінюванням, що робить його діяльність провідною у виявленні й доказуванні кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності.

Залучення спеціалістів у сфері економіки, бухгалтерського обліку, аудиту й інформаційних технологій є передумовою ефективного розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності. Їх участь забезпечує оперативне виявлення ознак кримінальних правопорушень, прихованих у складних господарських і фінансових операціях, гарантує правильне документування доказів і зміцнює доказову базу для подальшого судового розгляду. Участь спеціаліста у проведенні обшуку, огляду й допиту, а також тимчасовому доступі до речей і документів дає змогу підвищити якість та достовірність доказування, а також мінімізує ризик утрати або викривлення значущої інформації.

Сутність виявлення ознак господарських кримінальних правопорушень полягає в поєднанні збірно-аналітичної, організаційно-тактичної та профілактичної діяльності, яка забезпечує

формування доказової бази та створює умови для подальшого ефективного розслідування. Саме тому виявлення ознак господарських кримінальних правопорушень варто розглядати як окремий етап криміналістичної методики їх розслідування. Воно потребує поєднання слідчих (розшукових) дій і застосування спеціальних знань, оскільки саме вчасна ідентифікація ознак протиправних діянь забезпечує подальше успішне документування злочинних схем і притягнення винних до відповідальності.

The Role of Well-Versed Persons in Identifying Signs of and Documenting Economic Criminal Offences

Vitalii Usatii

The primary concerns of this paper are clarify the role, place and functions of well-versed persons in identifying and documenting (procedurally documenting) signs of economic criminal offences. General scientific and special legal methods, including dialectical, system-structural, functional, legal-dogmatic and interpretative provided the methodological foundation for the research. These methods enabled us to provide a comprehensive overview of the legal regulation and practical importance of using specific expertise in criminal proceedings. The findings suggest that effectively and objectively investigating the above offences requires expertise that falls outside the scope of traditional legal expertise. The complexity of business transactions, multi-level financial processes and their similarity with legal activities necessitate the involvement of economists, auditors, accountants and IT specialists. The importance of specialists in various procedural and non-procedural forms of activity is revealed: from consulting and preliminary research to participation in searches, inspections, interrogations and temporary access to documents. The author highlights their role in detecting hidden tax evasion schemes,

unlawful VAT refunds, fictitious bankruptcy and other methods of asset misappropriation. Emphasis is made on the analysis of audit and inspection materials as sources of evidence. The controversial issue concerning the legal status of auditors and inspectors in criminal proceedings is stressed. It is generalized that detection of signs of economic criminal offences is a complex stage in the forensic investigation methodology, requiring the integration of specific expertise and investigative actions. It is stated that the participation of a specialist provides a sufficient evidentiary basis, minimizes the risk of information loss and increases the efficiency of criminal proceedings.

Keywords: *sepcific expertise; specialist; economic criminal offenses; documentation of crime signs; inspection; audit; proving.*

Фінансування

Це дослідження не отримало жодного спеціального гранту від фінансових установ у державному, комерційному або некомерційному секторах.

Відмова від відповідальності

Засновники не грали жодної ролі у розробленні дослідження, добиранні й аналізуванні даних, рішенні про публікацію або підготовку рукопису.

Учасники

Автор зробив свій внесок винятково в інтелектуальну дискусію, що є основою цього документа, дослідження судової практики, написання та редагування, і бере на себе відповідальність за її зміст і тлумачення.

Декларація щодо конфлікту інтересів

Автор заявляє, що у нього відсутній конфлікт інтересів.

References

- Didenko, V. L. (2024). *Vykorystannia spetsialnykh znan pry rozsliduvanni kryminalnykh pravoporushen u biudzhetni sferi* [The use of special knowledge during the investigation of criminal offenses in the budgetary sphere] : dys. ... kand. yuryd. nauk. Dnipro.

- URL: https://dduvs.edu.ua/wp-content/uploads/files/Structure/science/rada/new_d0872702/2024/1/1/d.pdf [in Ukrainian].
- Dikan, L. V., Ponikarov, V. D., Kozhushko, O. V. (2014). *Sudovo-ekonomichna ekspertyza* [Forensic Economic Examination] : navch. posib. Kharkiv. URL: <https://surl.li/lwikik> [in Ukrainian].
- Dondyk, N. Ya. (2006). *Vykorystannia spetsialnykh bukhhalterskykh znan pry rozsliduvanni ekonomichnykh zlochyniv* [Using special accounting knowledge in economic crime investigation] : dys. ... kand. yuryd. nauk. Kharkiv [in Ukrainian].
- Fesiunin, V. M., Kurdes E. P., Svyrydova, L. V. (2020). Specific expertise concept and limits of its application in civil and commercial proceedings. *Theory and Practice of Forensic Science and Criminalistics*. Vol. 21. Is. 1. DOI: [10.32353/khrife.1.2020_14](https://doi.org/10.32353/khrife.1.2020_14).
- Hubanova, I. V. (2025). *Teoretychni ta zahalno-metodychni polozhennia sudovoi ekonomichnoi ekspertyzy finansovo-hospodarskoi diialnosti pidpriemstv* [Theoretical and general methodological provisions of the forensic economic examination of financial and economic activity of enterprises] : dys. ... d-ra filos. v haluzi prava. Kharkiv. URL: <https://drive.google.com/file/d/1Y2Wmdh-FjRx-FGO1s1J68jdWm4smSSk-b/view> [in Ukrainian].
- Kryvun, S. I. (2025). *Vykorystannia spetsialnykh znan pid chas rozsliduvannia netsilovoho vykorystannia biudzhetykh koshtiv* [Using specialized knowledge when investigating misuse of budget funds] : dys. ... kand. yuryd. nauk. Kyiv. URL: <https://surl.li/sbkbss> [in Ukrainian].
- Kurylenko, D. V. (2017). *Instytut obiznanykh osib u zmahalnomu kryminalnomu provadzhenni* [The Concept of versed persons in adversary criminal proceeding] : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk. Kharkiv. URL: <https://surl.li/gocgom> [in Ukrainian].
- Opanasenko, N. O. (2018). *Kryminalistychna kharakterystyka ta osnovni polozhennia rozsliduvannia shakhraistva, vchynenoho orhanizovanykh zlochynnymy hrupamy u sferi zhytlovoho budivnytstva* [Criminalistic characteristics and the substantive provisions of the investigation of fraud, committed by organized crime groups in the field of housing construction] : dys. ... kand. yuryd. nauk. Kyiv. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0419U000090> [in Ukrainian].
- Petrosian, V. H. (2012). *Kryminalistychna ta operatyvno-rozshukove zabezpechennia vyvavlennia zlochyniv, vchynenykh sub'iektamy hospodariuvannia z oznakamy fiktyvnosti* [Criminalistics and operational ensuring of crime revelation which are concerned with sham business entities] : dys. ... kand. yuryd. nauk. Irpin. URL: https://uacademic.info/ua/document/0412U000565#google_vignette [in Ukrainian].
- Petrova, I. A. (2012). *Teoretyko-pravovi ta orhanizatsiino-metodolohichni zasady rehu-liuvannia sudovo-tovarovnavchykh ekspertyz spozhyvchykh tovariv* [Theoretical-legal and organizational-methodological bases of regulation of the forensic and commodity examinations of consumer goods] : dys. ... d-ra yuryd. nauk. Kharkiv. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0512U000231> [in Ukrainian].
- Pyrih, I. V. (2015). *Teoretyko-prikladni problemy ekspertnoho zabezpechennia dosudovoho rozsliduvannia* [Theoretical and applied problems of expert support of pre-trial investigation] : monohrafiia. Dnipropetrovsk. URL: <https://dduvs.edu.ua/wp-content/uploads/files/Structure/library/student/monogr.pdf> [in Ukrainian].
- Shapovalov, O. O. (2017). *Vyivavlennia oznak zlochyniv u protsesi dosudovoho rozsliduvannia* [Finding Out the Signs of Crime during the Pre-Trial Investigation]. *Yurydychnyi chasopys Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav*. № 1 (13). URL: <https://elar.navs.edu.ua/jspui/handle/123456789/2685> [in Ukrainian].
- Shcherbakovskyi, M. H. (2016). *Teoretyko-metodolohichni ta prakseolohichni zasady sudovykh ekspertyz u kryminalnomu protsesi* [Theoretical, Methodological and Praxeological Principles of Forensic Expertise in Criminal Proceedings] : avtoref. dys. ... d-ra yuryd. nauk. Kharkiv, URI: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/2582> [in Ukrainian].
- Shevchenko, O. V. (2017). *Vykorystannia spetsialnykh tovaroznavchykh znan pid chas dosudovoho rozsliduvannia* [Use of special

- knowledge of goods during pre-trial investigation] : dys. ... kand. yuryd. nauk. Kyiv. URL: <https://elar.navs.edu.ua/jspui/handle/123456789/1934> [in Ukrainian].
- Shramko, O. M. (2021). *Vykorystannia spetsialnykh znan pid chas rozsliduvannia koruptsiinykh kryminalnykh pravoporushen* [Use of special knowledge in the investigation of corruption offenses] : dys. ... d-ra filos. v haluzi prava. Kyiv. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0821U102258> [in Ukrainian].
- Simakova-Iefremian, E. B. (2017). *Teoretyko-pravovi ta metodolohichni zasady kompleksnykh sudovo-ekspertnykh doslidzhen* [Theoretical-legal and methodological foundations of complex forensic research] : dys. ... d-ra yuryd. nauk. Kharkiv. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0517U000760> [in Ukrainian].
- Tiulieniev, S. A. (2023). *Mozhlyvosti pocherkoznavchoi ekspertyzy u rozsliduvanni reiderstva* [Forensic handwriting examination possibilities in the investigation of raiding]. *Visnyk Odeskoho naukovo-doslidnoho instytutu sudovykh ekspertyz Ministerstva yustytzii Ukrainy*. Vyp. 14. DOI: [10.32782/2522-9656/2024-14-3](https://doi.org/10.32782/2522-9656/2024-14-3) [in Ukrainian].
- Tiulieniev, S. A. (2024). *Pryznachennia sudovykh ekspertyz pid chas rozsliduvannia kryminalnykh pravoporushen, pov'iazanykh iz reiderstvom* [Appointment of forensic examinations in the course of investigation of criminal offences related to raiding]. *Pravo i bezpeka*. № 1 (92). DOI: [10.32631/pb.2024.1.10](https://doi.org/10.32631/pb.2024.1.10) [in Ukrainian].
- Trach, S. S. (2023). *Kryminalistychna metodyka rozsliduvannia kryminalnykh pravoporushen u sferi hospodarskoi diialnosti v Ukraini* [Criminalistic Methods of Investigating Criminal Offenses in the Sphere of Economic Activity in Ukraine] : monohrafiia. Odesa [in Ukrainian].
- Yevdokimenko, S. V. (2016). *Formy vykorystannia spetsialnykh ekonomichnykh znan u kryminalnomu provadzhenni ta sudochynstvi* [Forms of Using Special Economic Knowledge in Criminal Proceedings and Judicial Practice]. *Visnyk Chernivetskoho fakultetu Natsionalnoho universytetu «Odeska yurydychna akademiia»*. Vyp. 2 [in Ukrainian].
- Zhukova, V. I. (2022). *Zaluchennia obiznanykh osib dlia vyznachennia rozmiru materialnykh zbytkiv u kryminalnomu provadzhenni* [Involvement of knowledgeable persons to determine the amount of material damages in criminal proceedings]. *Pravo i suspilstvo*. № 6. DOI: [10.32842/2078-3736/2022.6.35](https://doi.org/10.32842/2078-3736/2022.6.35) [in Ukrainian].
- Усатий, В. (2025). Роль обізнаних осіб у виявленні ознак і документуванні господарських кримінальних правопорушень. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Вип. 3 (40). С. 104—117. DOI: [10.32353/khrife.3.2025.08](https://doi.org/10.32353/khrife.3.2025.08).